

ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ДОПИТ СВІДКІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ ЧЛЕНАМИ МОЛОДІЖНИХ НЕФОРМАЛЬНИХ ГРУП (ОБ'ЄДНАНЬ)

THE DETERMINATION AND INTERROGATION WITNESSES DURING INVESTIGATION CRIMES COMMITTED BY MEMBERS OF YOUTH INFORMAL GROUPS (ASSOCIATIONS)

Ларкін М.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Запорізький національний університет

У статті наголошується, що в умовах інформаційної невизначеності на початковому етапі розслідування злочинів, які вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), особливо значення набувають показання свідків. Вони можуть суттєво вплинути на весь процес розслідування, тому нехтувати цим джерелом доказової інформації при розслідуванні такої досить складної категорії протиправних діянь, як злочини неформальної молоді, не можна.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень по досліджуваних злочинах показав, що більш ніж у 80% випадків показання свідків були правдивими і висвітлювали реальні (дійсні) обставини вчинення злочинного посягання. Свідками по злочинах, які вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), можуть бути дві групи осіб: 1) ті, що були очевидцями злочину і 2) ті, що не були безпосередніми очевидцями злочину (лікарі швидкої допомоги, працівники поліції, родичі, друзі, колеги, знайомі як потерпілого, так і підозрюваного тощо).

Встановлення свідків-очевидців відбувається, як правило, після негайного прибуття співробітників поліції на місце події. Через те, що злочинна діяльність молодіжних неформальних груп (об'єднань) має демонстративний характер, місцями вчинення таких злочинів стають здебільшого різні публічні місця (вулиці, сквери, площі, громадський транспорт, зупинки громадського транспорту, кафе, стадіони тощо). Також встановлення очевидців може бути здійснено шляхом опитування мешканців прилеглих будинків, відвідувачів кафе, ресторанів, адміністративних будівель, офісних приміщень, які знаходяться поряд із місцем учинення злочину.

Щодо другої категорії свідків, то вони можуть бути виявлені одразу ж після скоєння злочину (наприклад, лікарі швидкої допомоги, які надавали допомогу потерпілому (потерпілим), працівники поліції, що прибули на місце події тощо) і після встановлення особи потерпілого, підозрюваного, окремих обставин учиненого (наприклад друзі, знайомі, сусіди як потерпілого, так і підозрюваного, члени молодіжної неформальної групи, до якої належить підозрюваний).

Крім того, слід мати на увазі, що інформацію відносно того, хто був свідком учиненого злочинного посягання, до якого причетні учасники молодіжного утворення, може бути отримано зі ЗМІ, мережі Інтернет (сайти новин, сторінки в соціальних мережах), адже протиправна діяльність неформалів, як правило, має значний резонанс.

Вивчення емпіричного матеріалу показало, що коло осіб, які є свідками злочинів, які вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), досить широке. Під час підготовки до допиту свідка у вказаних провадженнях доцільно провести консультації зі спеціалістом, який вивчає діяльність різного роду молодіжних неформальних утворень. Так, анкетування слідчих показало, що вони жодного разу не користувалися допомогою зазначеного спеціаліста під час підготовки до допиту свідка.

Ключові слова: допит, свідок, розслідування, злочин, неформальна група, неформальне об'єднання.

According to the article, in the context of information uncertainty, witness statements are of particular importance at the initial stage of investigating crimes committed by members of youth informal groups (associations). The testimony of the witness (s) can substantially affect the entire investigation process. Therefore, it is impossible to disregard this source of evidential information when investigating such a complex category of unlawful acts as crimes of informal youth.

An analysis of the materials of criminal proceedings on investigated crimes showed that in more than 80% of the cases the testimony of witnesses was true and covered the real (true) circumstances of the commission of the criminal assault.

Witnesses to crimes committed by members of youth informal groups (associations) may be two groups of persons: 1) those who were witnesses to the crime and 2) those who were not direct eyewitnesses to the crime (ambulance doctors, police officers, relatives, friends, colleagues, acquaintances, both victim and suspect, etc).

The installation of eyewitnesses usually occurs after the immediate arrival of police officers at the scene. Due to the fact that criminal activities of youth informal groups (associations) have a demonstrative character, in most cases various public places (streets, squares, public transport, public transport stops, cafes, stadiums) become places of committing such crimes. Also, eyewitnesses can be identified by interviewing residents of nearby homes, visitors to cafes, restaurants, office buildings, office premises that are located near the crime scene.

With regard to the second category of witnesses, they can be identified immediately after the crime (for example, ambulance doctors who assisted the victim (victims), police officers who arrived at the scene, etc.) and after the identification of the victim, suspect, individual circumstances of the offender (for example, friends, acquaintances, neighbors of both the victim and the suspect, members of the youth informal group to which the suspect belongs).

In addition, it should be borne in mind that information regarding who witnessed the criminal offense to which members of the youth are involved may be obtained from the media, the Internet (news sites, social media pages), since the illegal activities of informal, usually has great resonance.

The study of empirical material has shown that the range of persons who are witnesses to crimes committed by members of youth informal groups (associations) is quite wide.

It is advisable to consult with a specialist who studies the activities of various youth informal entities during the preparation of the witness's interrogation in these proceedings. Thus, the questionnaire of the investigators showed that they never used the assistance of the said specialist during the preparation for the questioning of the witness.

Key words: interrogation, witness, investigation, crime, informal group, informal association.

В умовах інформаційної невизначеності на початковому етапі розслідування злочинів, які вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), особливо значення набувають показання свідків. Згідно

з ч. 1 ст. 65 КПК України, свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для дачі показань [1].

Специфіці допиту свідків під час розслідування різного роду злочинних посягань присвятили свої праці такі знані науковці, як В.П. Бахін, В.І. Бояров, В.Л. Васильєв, О.М. Васильєв, В.К. Весельський, В.А. Журавель, Л.М. Карнеєва, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмичов, В.Г. Лукашевич, М.І. Порубов, О.Р. Ратінов, О.Б. Соловйов, В.В. Тищенко, К.О. Чаплинський, С.С. Чернявський, В.Ю. Шепітько та інші.

Проблематика встановлення та допиту свідків при розслідуванні злочинів, які вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), на жаль, не отримала належної уваги в криміналістичній науці.

Метою статті є визначення особливостей встановлення та допиту свідків при розслідуванні злочинів, які вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань)

З недовірою до показань свідків ставився один із видатних учених-криміналістів І.М. Якимов. Він писав: «Погана пам'ять, неправильні відчуття і сприйняття, неввірна оцінка завжди були і залишаться джерелом невільних помилок у показаннях свідків, а особисті якості, фізичні і моральні, хворобливий стан (істерія, патоформена брехливість), особиста зацікавленість їх тільки посилюють. Здоровий, заснований на науковому знанні і життєвому досвіді, такий, що не переходить за межі дозволеного законом, скептицизм – ось найбільш правильне ставлення до показань свідків» [2, с. 25–26].

О.І. Кудерміна справедливо вказує, що на сприйняття та відтворення свідками тих чи інших фактів, подій, явищ суттєво впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. До об'єктивних чинників належать: 1) сила подразника сприйманого об'єкта (різкий скрип гальм, яскравість світла від джерела, яке зайнялося в темряві); 2) умови освітлення об'єкта, за яким спостерігали; 3) відстань до об'єкта спостереження; 4) тривалість сприйняття свідком події або факту, що цікавлять слідство; 5) метеорологічні умови (туман, сонце, дощ, сніг); 6) обсяг отриманої інформації (залізнична катастрофа, масові заворушення тощо).

Серед чинників, які зумовлюють процес формування показань свідків, крім об'єктивних, виокремлюють не менш суттєві суб'єктивні чинники: 1) вік і стать; 2) стан органів чуття; 3) стан організму та психіки, у тому числі наявність чи відсутність соматичних і психічних захворювань; 4) професійні вміння та навички; 5) спрямованість особистості; 6) спрямованість уваги та особливості пам'яті; 7) емоційний стан; 8) стан алкогольного чи наркотичного сп'яніння [3, с. 109–129].

Під час допиту свідка (свідків) слідчий може зіткнутися як із цілеспрямованим наданням неправдивих свідчень, так і з сумлінними помилками, які зумовлені об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Можливі ситуації, коли взагалі людина сама переконала себе в тому, як відбувалися події, причому переконала навіть у тому, чого насправді не було [4, с. 170].

Показання свідка (свідків) можуть суттєво вплинути на весь процес розслідування, ввести в оману слідчого, прокурора. Проте нехтувати цим джерелом доказової інформації при розслідуванні такої досить складної категорії протиправних діянь, як злочини неформальної молоді, не можна.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень по досліджуваних злочинах показав, що більш ніж у 80% випадків показання свідків були правдивими і висвітлювали реальні (дійсні) обставини вчинення злочинного посягання. Свідками по злочинах, які вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), можуть бути дві групи осіб: 1) ті, що були очевидцями злочину; 2) ті, що не були безпосередніми очевидцями злочину (лікарі швидкої допомоги, працівники поліції, родичі, друзі, колеги, знайомі, як потерпілого, так і підозрюваного).

Встановлення свідків-очевидців відбувається, як правило, після негайного прибуття співробітників поліції на

місце події. Через те, що злочинна діяльність молодіжних неформальних груп (об'єднань) має демонстративний характер, місцями вчинення таких злочинів стають здебільшого різні публічні місця (вулиці, сквери, площі, громадський транспорт, зупинки громадського транспорту, кафе, стадіони тощо). Також встановлення очевидців може бути здійснено шляхом опитування мешканців прилеглих будинків, відвідувачів кафе, ресторанів, адміністративних будівель, офісних приміщень, які знаходяться поряд із місцем учинення злочину.

Щодо другої категорії свідків, то вони можуть бути виявлені одразу ж після скоєння злочину (наприклад, лікарі швидкої допомоги, які надавали допомогу потерпілому (потерпілим), працівники поліції, які прибули на місце події) і після встановлення особи потерпілого, підозрюваного, окремих обставин вчиненого (наприклад друзі, знайомі, сусіди як потерпілого, так і підозрюваного, члени молодіжної неформальної групи, до якої належить підозрюваний тощо). Крім того, слід мати на увазі, що інформацію відносно того, хто був свідком учиненого злочинного посягання, до якого причетні учасники молодіжного утворення, може бути отримано зі ЗМІ, мережі Інтернет (сайти новин, сторінки в соціальних мережах), адже протиправна діяльність неформалів, як правило, має значний резонанс.

Вивчення емпіричного матеріалу показало, що коло осіб, які є свідками у злочинах, які вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), досить широке.

Залежно від стану вихідної слідчої ситуації, можливих тактичних ризиків слідчий приймає рішення про допит свідка. Процес прийняття криміналістичних рішень нерозривно пов'язаний із проблемою ризику. Ризик визначається як співвідношення між прогнозованими найкращим і найгіршим результатами. При великій різниці мають справу з великим ризиком, при невеликій – із малим. Ступінь ризику може бути математично визначений, якщо відома ймовірність корисності або достовірності кожної альтернативи, що підлягає вибору [5, с. 499]. Після цього розпочинається процес підготовки до зазначеної слідчої (розшукової) дії, який включає:

1) аналіз наявних матеріалів кримінального провадження (якщо вони вже існують, адже можливі ситуації, коли допит свідка проводиться одразу ж після огляду місця події, а відомості про злочин ще не внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань);

2) вивчення особи допитуваного (анкетні дані, рід занять, особистісні якості тощо);

3) складання плану допиту (визначення предмета допиту, палітри тактичних прийомів, які можуть бути застосовані; вибір місця, часу і способу виклику на допит, науково-технічних засобів фіксації). Автор підтримує позицію К.О. Чаплинського, який наголошує: «Відсутність планування або неналежна підготовка до допитів призводить до їх поверхневості та безрезультативності» [6, с. 148].

В.А. Журавель справедливо зазначає, що інформаційний обмін між допитуваним і допитуючим не є безмежним. Він зумовлений і конкретизується предметом допиту [7, с. 17]. Коло тих обставин, які слідчий має намір з'ясувати шляхом допиту, називається предметом допиту [8, с. 188]. Умовно ці обставини можна розділити на три групи: 1) ті, що стосуються особи свідка; 2) ті, що стосуються вчинення кримінального правопорушення (злочину); 3) ті, що стосуються особи (осіб), що вчинила(и) злочинне посягання, і існує припущення, що вона (вони) є членами молодіжної неформальної групи. Задля встановлення відповідних обставин та безпосереднього контактування зі свідком слідчий розробляє перелік запитань, що мають бути поставлені та можуть коригуватися, уточнюватися безпосередньо під час допиту.

Під час підготовки до допиту свідка по вказаних провадженнях доцільно провести консультації зі спеціалістом, який вивчає діяльність різного роду молодіжних неформальних утворень. Так, анкетування слідчих показало, що вони жодного разу не користувалися допомогою зазначеного спеціаліста під час підготовки до допиту свідка.

Розпочати допит свідка при розслідуванні злочинів, які вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), необхідно зі встановлення психологічного контакту. Для цього:

1) допитувана особа має відчувати, що вона (її близькі родичі) знаходяться в безпеці, а в разі потреби їй буде надана допомога з боку держави, правоохоронних органів;

2) слідчий може скористатися допомогою спеціаліста-психолога;

3) доцільно проводити допит неповнолітніх осіб слідчими жіночої статі;

4) постійно аналізувати зміни настрою свідка і здійснювати спроби щодо його коригування.

Аналіз практики розслідування злочинів, які вчиняються неформалами, свідчить, що досить часто свідки на першому допиті дають правдиві, максимально об'єктивні показання, викривають винних, а в подальшому здійснюють спроби відмовитись від раніше даних показань, здійснюють спроби змінити номер телефону, місце проживання, тобто роблять усе можливе задля переривання спілкування з органами слідства. Причин цьому декілька:

1) сумніви щодо власної безпеки (близьких родичів);

2) небажання давати показання у відкритому судовому засіданні, розуміючи, що в залі будуть присутні родичі, друзі, представники неформального співтовариства, засоби масової інформації, тобто через небажання розголошення своєї участі як свідка;

3) небажання «витрачати» час, кошти для участі в проведенні слідчих (розшукових) дій, зокрема допитах.

Основним завданням слідчого під час допиту свідка по зазначених кримінальних провадженнях є створення безконфліктної ситуації. Особі слід надати можливість розповісти про всі обставини вчиненого діяння, не перебуваючи та не ставлячи уточнюючих запитань. Лише після завершення «вільної розповіді» слідчий переходить до переліку питань. Залежно від розвитку допиту слідчий здійснює її тактико-криміналістичне управління (за допомогою тактичних прийомів і тактичних комбінацій), адже допит – це процес спілкування, у якому слідчий завжди повинен зберігати ініціативу в регульованні процесу обміну інформацією. Він зобов'язаний керувати особами, які беруть у ньому участь [9, с. 193].

Таким чином, дефіцит інформації на початковому етапі розслідування злочинів, які вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), вимагає від слідчого копійної, виваженої роботи щодо отримання доказів. Встановлення та допит свідків може відігравати ключову роль для здійснення продуктивної слідчої діяльності та викриття винних. Саме показання свідків здебільшого і спрямовують слідство в правильному напрямку та дозволяють висунути версію про причетність до вчинення злочину (злочинів) неформальної молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. №№ 9–10, 11–12, 13. Ст. 88.
2. Якимов І.Н. Криміналістика. Руководство по уголовной технике и тактике. Новое изд., перепеч. с изд. 1925 г. Москва : ЛексЭст, 2003. 496 с.
3. Психологія слідчої діяльності : навчальний посібник / В.Г.Андросюк та ін.; за заг. ред. Л.І. Казміренко. Київ : Правова єдність, 2009. 200 с.
4. Подольный Н.А. Расследование преступлений, составляющих молодежную организованную преступность : монография. Москва : Издательство «Юрлитинформ», 2007. 296 с.
5. Криміналістика: інформаційні технології доказування : учебник для вузов / А.И. Баянов и др.; под редакцией В.Я. Колдина. Москва : Зерцало-М, 2007. 752 с.
6. Чаплинский К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ; Ліра ЛТД, 2010. 304 с.
7. Журавель В.А. Допрос потерпевшего и использование его показаний для построения методики расследования отдельных видов преступлений : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: 12.00.09. Харьков, 1983. 17 с.
8. Криміналістика : підручник / В.Ю. Шепітько та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька. Вид 4-е., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 464 с.
9. Велика українська енциклопедія: у 20 т. / Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В.Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 952 с.